

Tatjana Cvjetićanin*Narodni muzej u Beogradu*

t.cveticanin@narodnimuzej.rs

Muzejska arheologija u Srbiji i mit o neutralnosti muzeja*

„Svi muzeji su politični, zašto se onda neki pretvaraju da nisu?“

(Fleming 2012, 4)

Apstrakt: Stanovište da muzeji predstavljaju činjenice, objektivno i nepristrasno, dominira kako javnim, tako i profesionalnim diskursom muzeja. Međutim, široko rasprostranjena ideja da muzejima možemo da verujemo – jer su prestižni autoriteti, nezavisne istraživačke ustanove, moralno i intelektualno neutralne, u stalnoj potrazi za znanjem – jeste pogrešna. Od momenta nastanka muzeja, preko njegovih različitih tipova, do danas, niti jedan muzej, odnosno muzejski stručnjak, nije bio neutralan. Muzeji su društveni konstrukt, a u njihovom temelju je i politika.

Ipak, mit o neutralnosti muzeja opstaje, posebno zahvaljujući velikom broju muzeja čiji stručnjaci i dalje ponosno svoja znanja koriste za prikupljanje i predstavljanje muzejske građe na navodno neutralan i objektivan način, bez uplitanja i uključivanja u svakodnevnicu i realnost.

Ova je hipokrizija evidentna i u Srbiji, belodana kada je reč o istorijskim narativima, ali očigledna i u stalnim postavkama i izložbama arheološkog materijala, kao i u dome-
nu muzejskih arheoloških istraživanja. U radu se razmatranju primeri prividne neutralnosti, nacionalni, regionalni i gradski muzeji koji autorizuju dostignuća i superiornost nacije, glorifikuju srednjovekovnu istoriju ili proslavljaju veze s Rimskim carstvom, oni koji su prestižna demonstracija moći, ali i primeri ličnih interesovanja i vrednosti koji su formirali javni diskurs. Sva razmatranja otvaraju i važno pitanje etike u muzejima.

Ključne reči: neutralnost muzeja, politički muzej, muzejske postavke, muzejska arheologija, etika u muzejima, Srbija

Stari i novi model političnog/političkog muzeja

Muzeji su neutralni, ne zauzimaju strane; oni nemaju stav. Predstavljaju činjenice, objektivno i nepristrasno. Možemo da im verujemo – oni su prestižni

* Tekst je rezultat rada na projektu *Dunav i Balkan – kulturno-istorijsko nasleđe* (br. 177006), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

autoriteti, nezavisne istraživačke ustanove, u stalnoj potrazi za znanjem. Ovo je široko rasprostranjena ali suštinski pogrešna ideja: svaka aktivnost u muzeju bremenita je značenjima, sklonostima, predrasudama, kako ličnim tako i kolektivnim (Fleming 2012, 1). Od momenta nastanka muzeja do danas, u njegovom razvoju kroz različite tipove, niti jedan muzej, odnosno muzejski stručnjak, nije bio neutralan. Ali ova krinka neutralnosti – moralne i intelektualne – omogućava mnogim muzejima da budu na distanci od važnih pitanja današnjice.

Muzeji su oduvek bili politički konstrukt: nastajući uporedo sa rađanjem modernih nacionalnih država, bili su sredstvo njihove potvrde, prestižni *izlozi moći* (Šola 2011, 72), *ogledala zemlje* u kojima se „narodu pokazuje blago a omladina uči da svoju otadžbinu potpuno upozna i ljubi“ (Jovan Žujović, „Poklič za Muzej srpske zemlje“, prema Gavrilović 2011, 41). I danas, narativi, slike i predmeti koji se predstavljaju u muzejima uobličavaju zvaničnu istoriju za potrebe države (Gejbl 2013, 141–143) i utiču na kreiranje kolektivnog sećanja i zvaničnih reprezentacija (Aronsson 2012; Aronsson and Knoll 2012; Eilertsen and Bugge Amundsen 2012, 6), istovremeno stvarajući kako *zamišljenu zajednicu* tako i njenu memoriju (Gejbl 2013, 143). Oni su jedan od mehanizama/medija kojim su znanja, ali pre svega stavovi i moralni standardi o „kulturi, istoriji, prirodi i tehnologiji, transformisani u klastere estetizovanih praksi, značenja i vrednosti“ (Luke 2002, xxii). Uz to, muzeji nisu mesta gde se samo predstavljaju dominantne vrednosti, već su i prostori gde se mnoge kulturne realnosti po prvi put definišu (Luke 2002, xiii) i artikulišu. Naravno, muzej nije stvarni protagonista: priče, slike, stavove ili vrednosti prenose muzejski stručnjaci, a u procesu definisanja ključnih kulturnih realnosti, *lično postaje političko* (Luke 2002, xiii). U ovom odnosu između muzeja i kulturnih vrednosti leži prava moć političkog muzeja.

Veliki broj muzeja, odnosno stručnjaka koji u njima rade, i danas svoja znanja koristi da prikuplja, vodi brigu o muzejskoj građi i predstavlja je na navodno *neutralan* način, „plutajući u moru učenosti“, bez ikakvog uplitanja i uključivanja u svakodnevnicu i realnost (Janes 2009).¹ Drugi pak muzeji – njihovi poslenici – svesno i namerno koriste muzejsku građu upravo da bi govorili o važnim temama današnjice, predstavili određene vrednosti i uticali na stavove društva (Sandell and Nightingale 2012). Prvi tip muzeja naziva se *starim modelom političkog muzeja* i radi ono što je većina muzeja uspevala da radi svo vreme od

¹ Stav o neutralnosti muzeja precizno ilustruje i odgovor jednog od umetničkih kritičara na pitanje „odnosa muzeja prema javnosti danas...“ Direktor muzeja nije socijalni radnik; njegov posao nije da brine o društvenoj složenosti njegove publike, već da nabavlja, istražuje i brine za najbolje moguće eksponate. Za njega se današnja uloga muzeja ... svodi na to šta je na izložbama i da to budu 'najbolji mogući eksponati', kao da taj koncept definiše ulogu muzeja u društvu; kao da taj koncept ima *ikakvo pravo značenje*“ (Fleming 2012, 2–3).

kada su nastali – političan je, ali se pretvara da nije. Pretvara se da je običan i istinoljubiv, istovremeno dajući naciji konkretnu formu, kreirajući autoritativne istorije, čuvajući u javnosti sećanje na prošle konflikte, identifikujući mučenike i heroje (Aronsson and Knell 2012). Drugi tip, *novi model političkog muzeja*, stvara i prihvata novu praksu, materijalizujući promene koje su obeležile muzeologiju u svetu od 1990-ih (Marstin 2013), vođeni idejom da ako muzeji treba da budu relevantni većini ljudi, tada moraju da budu deo političkog sveta.² Oni se bave različitim važnim temama, poput imperijalizma, eksploatacije – novih vrsta ropstva, migracija – ekonomskih i onih koje su rezultat konflikta, interkulturalnog dijaloga (Simansone 2013), društvene kohezije, građenja mira (Poulot, Guiral and Bodenstein 2012; Walters, Laven and Davies 2017), socijalne pravde, građanskih i ljudskih prava (Sandell 2007; Sandell and Nightingale 2012). Osim tema bitnih za društvo u celini, važnih za današnjicu, pokreću i pitanja osetljiva za same muzeje, poput repatrijacije,³ ilegalne trgovine ili izlaganja ostataka pokojnika na izložbama (Gavrilović 2011, 69–89; Gerštenblit 2014, 660–663). Transformacija u otvoreno politički muzej koji razume svoju moć i želi da bude akter u stvaranju boljeg društva nije jednostavna i laka za muzeje – apolitičnost i neutralnost su mnogo udobnija pozicija. Transformacija je slojevita i spora, ali od muzeja stvara potpuno inkluzivne institucije, koje znamo čemu služe i imaju budućnost.⁴

Da li je nova praksa dotakla muzeje u Srbiji?

Muzeji u Srbiji: *okean* učenosti i objektivnosti

I u Srbiji, ironično takođe od 1990-ih, dolazi do promena u muzejima, ali ne pod uticajem nove muzeologije. Sa fragmentacijom Jugoslavije, novim nacionalnim državama i novim kulturnim politikama, nekadašnje *narodne* ustanove, koje su od kraja Drugog svetskog rata, u novom socijalističkom režimu bile važne edukativne, naučne, a posebno propagandne i patriotske institucije,

² http://www.intercom.museum/conferences/2011/conference_papers.html. Pristupljeno 2. 5. 2018.

³ Primer je „*Declaration on the Importance and Value of Universal Museums*“ koju je sročila i potpisala grupa od 19 velikih evopskih i američkih muzeja, samoproglašanih *univerzalnih* muzeja, od Geti muzeja do Ermitraža, u kojoj se tretira repatrijacija, odnosno „univerzalna kultura“, kojom se ova tema ustvari izbegava (http://archives.icom.museum/pdf/E_news2004/p4_2004-1.pdf. Pristupljeno 25. 5. 2018). Ova je grupa muzeja paradigma starog modela političkog muzeja.

⁴ Vidi primere poput <https://artstuffmatters.wordpress.com/social-justice-museums-resources/>, <http://museumplanning.com/museums-and-net-neutrality/> ili <http://sjam.org/case-studies/guidance/>. Pristupljeno 2. 5. 2018.

čija je uloga ideoloških institucija osiguravala prestižnu poziciju autoriteta, sada imaju drugačije mesto u društvu (Cvjetičanin and Vežić 2017, 77–79). Umesto glorifikovanja ratne istorije i artificijelnih narativa o progresu pod komunizmom, te artikulisanja supra-nacionalnog okvira Jugoslavije i novog identiteta države u kojoj su konflikti duboko zakopani u prošlost, muzeji su se – u novom talasu državne kontrole u kulturi (Đukić-Dojčinović 2003, 43) – okrenuli naciji kao jedinjoj pravoj zajednici (Brkić 2013, 75). Muzeji ponovo autorizuju prošlost: narativi progresa sada se fokusiraju na dostignuća i superiornost nacije, uz obeležavanje pažljivo izabranih danas značajnih nacionalnih datuma i heroja.⁵ Predstavlja se najbolje, najskuplje, najlepše, najvrednije ili jedinstveno, a muzeji se distanciraju od svakodnevnog i današnjice, izbegavajući teška pitanja.⁶ Skorašnja istorija, manjine, marginalne grupe, pitanja socijalne pravde ili ljudskih prava – teme koje bi sigurno izazvale debate – u muzejima još uvek nema.⁷ A muzejski radnici su duboko uvereni u svoju učenost, objektivnost, neutralnost i otklon od politike; veruju da se ne bave politikom (Gavrilović 2011, 53–54).

Po svom pristupu nasleđu i stvarnosti, odnosno po načinu na koji se odnose prema prošlosti i na koji prenose svoja znanja, većina muzeja u Srbiji (svi muzeji?) pripada starom političkom modelu muzeja. Promena, dakle, nije u drugačijoj ulozi muzeja – oni su i dalje važni akteri u promociji oficijelne, autorizovane istorije (Smith 2006, 4) i jedan od mehanizama kojima se nasleđe povezuje s društvenim vrednostima i značenjima, sada u novom narativu. Objektivnost ostaje *ljuštura* koja pokriva odnose moći (Sandell 2007, 3–4). Promena nije ni u fokusu, gde važnije od prikupljanja i stručne obrade muzejskih predmeta postaje relevantno povezivanje muzeja sa današnjicom. Promena je u društvenoj poziciji muzeja: iako se osnivaju novi muzeji i izgleda kao da poslednje dekade kod nas obeležava muzejski procvat (Gavrilović 2006, 48–49), muzeji imaju marginalno mesto u društvu i bore se da zadrže svoju publiku i nekadašnju prestižnu poziciju. Iako neki muzeji uspevaju da budu „neophodni svojim gospodarima“ (Šola 2011, 75), većina ih je društveno irelevantna i nekomunikativna (Gavrilović 2007, 29), okamenjena u svojoj učenosti i objektivnosti.

⁵ Izložbe Istorijskog muzeja Srbije većinom operišu u ovom kodu, često birajući i teme atentata, ubistava, odmazde, kao da je istorija sačinjena mahom od traumatičnih događaja (*Ubistvo vladara*, 2008; *Smrt Karađorđa Petrovića*, 2018) predstavljajući slavne nacionalne narative, ali čuvajući u javnosti sećanje na prošle konflikte, i kroz umetničke izložbe (*Srbija 19 godina od 1999 – I dok su bombe padale*, 2018).

⁶ Stalna postavka Narodnog muzeja Valjevo, *Treća dimenzija prošlosti*, otvorena 2007, završava se segmentom *Instrumenti rata*, u kojem se suprotstavlja ručno oružje korišćeno u II svetskom ratu, ono okupatorsko i ono oslobodilačko, ali bez vrednosnog stava prema akterima ovih grupa. Valjevo u muzeju nema dalju istoriju grada.

⁷ Jedan od značajnih izuzetaka je izložba Istorijskog muzeja Srbije *U ime naroda! Politička represija u Srbiji 1944–1953* (2014). Međutim, uprkos konačnom otvaranju muzeja za debate i dijalog, propušteno je da se ovo pitanje poveže sa sadanašnjicom.

Deklerativa neutralnost jasna je kada je reč o istorijskim⁸ i etnološkim izložbama (Gavrilović 2007, 104–107; Gavrilović 2009), ali evidentna i u predstavljanju arheoloških narativa (Cvjetičanin 2015a: 559–579). Pitanje je očigledno: „svi muzeji su politični, zašto se onda neki pretvaraju da nisu?“ (Fleming 2012, 4).

Arheološke izložbe u Srbiji: vekovno ognjište

Učenost, objektivnost i neutralnost prepoznaje se i kao bitna odlika arheoloških izložbi, odnosno arheologa/arheologije u muzejima. Većina muzeja koja ima arheološke zbirke ponašaju se (i dalje) kao istraživačke ustanove, prestižni autoriteti ili hramovi istorije. Remek-dela, posebno kod nacionalnih muzeja, a jedinstveni i dragoceni objekti kod svih, obeležavaju njihove postavke. Uprkos pojavi novih muzeoloških koncepata i razvoja novih teorija u osnovnoj disciplini (Džonson 2008; Olsen 2002; Palavestra 2011a), promene u arheološkim izložbama muzeja su formalne, ne i suštinske (Cvjetičanin 2015a). Okvir i pristup ostali su kulturno-istorijski, a ideja kontinuiteta (Palavestra 2011b) i pravolinijskog razvoja – progressa – i dalje dominira. Postavke primenjuju „politički koncept *vekovnog ognjišta*“ koji obezbeđuje „uverenje da je boravak na tom terenu zauvek osiguran upravo pretpostavljenim kulturnim/etničkim/političkim kontinuitetom“ (Gavrilović 2009, 40).⁹ Nacionalni muzeji – očekivano – ali i regionalni i gradski, koji podsećaju na nacionalne muzeje u malom (Gavrilović 2009, 43), autorizuju dostignuća i superiornost nacije, konstantno proizvodeći narative za etno-nacionalnu publiku.

⁸ U okviru izložbe Istorijskog muzeja Srbije, *Srbija 1914*, otvorene u septembru 2014. godine, u novembru iste godine, u posebnoj galeriji, otvorena je izložba *Žensko lice velikog rata*, kao dodatni segment glavne izložbe. Predstavljeni su različiti položaji i angažmani žena za vreme Prvog svetskog rata, u našem društvu često nevidljivi ili zanemareni. Iako je namera autorke bila pozicioniranje žena kao važnih akterki u ratu, kasniji datum otvaranja, ulaz u prostor galerije kroz mala, bočna vrata glavne postavke, te dizajn koji je odstupao od snažnog vizuelnog jezika glavne izložbe sugerišući nekakvo posebno (*žensko*) pismo, jasno je pokazao nimalo neutralan stav muzeja – sve u vezi sa ženama i njihovom ulogom ostalo je nevidljivo, sekundarno.

⁹ Jedan od primera je i izložba *Srpsko umetničko nasleđe na Kosovu i Metohiji. Identitet, značaj i ugroženost* (2017), Srpske akademije nauka i umetnosti, Narodnog muzeja u Beogradu i Muzeja Srpske pravoslavne crkve. Rečima Vladimira Kostića, predsednika SANU, na otvaranju: „Ideja ove izložbe je ... da stvaralački podvizi naše baštine na Kosovu i Metohiji trajno postanu deo nas samih ovakvih kakvi smo i time ne dozvolimo iščezavanje onog što nas određuje u samom našem biću bez obzira na okolnosti“ (<http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:688017-KOSOVO-JE-U-NAMA-Otvorena-izložba-Srpsko-umetničko-nasledje-na-KiM-FOTO>, pristupljeno 2. 6. 2018).

Mitologizovan odnos prema prošlosti glorifikuje srednjovekovnu nacionalnu istoriju, proslavlja spone (i kontinuitet) s velikim civilizacijama poput rimske (Kuzmanović and Mihajlović 2015; Cvjetićanin 2015a, 578–579; Cvjetićanin 2015b, 366–368), ali više nego simbolično prisvaja pojedine praistorijske kulture. Izložba Narodnog muzeja u Beogradu *Zaveti i poruke. Stefan Nemanja – devet vekova* (2013), koja je priređena sa namerom da „iznova ukaže na vrednost i izuzetan značaj ove istorijske ličnosti...za početke srpske državnosti“, kao i religijski i kulturni ambijent srednjovekovne Srbije.¹⁰ Na izložbi ništa nije ukazivalo na sliku koja bi bila oprečna mitu o raskoši srednjovekovnih dvorova. Kada je reč o rimskom nasleđu, karakteristično je, naročito od 2000-ih, uspostavljanje linijske veze između rimske države i današnje Srbije. Ističe se značaj Srbije za opstanak Rimskog carstva, odnosno period kasne antike, momenat kada je ova teritorija bila „centar civilizovanog sveta“. Ova ideja se u javnom diskursu, preko akademskog, pojavljuje 1993. godine, prilikom obeležavanja 1700 godina od uspostavljanja tetrarhije (Babić 2014a, 253–254). Obeležavanjem 1700-te godišnjice od donošenja Milanskog edikta, 2013. godine, jasno se artikuliše u državnom projektu *Milanski edikt 313–2013, Srbija*, čiji cilj je bio da prikaže uticaj „rimskog nasleđa na prostoru današnje Srbije u oblikovanju današnje evropske civilizacije i da dâ doprinos jačem pozicioniranju Srbije na ekonomskom, kulturnom i političkom planu“ (Mihajlović 2013, 805–806). A svoj muzejski izraz dobija izložbom Narodnog muzeja u Beogradu, *Konstantin Veliki i Milanski edikt. 313*. Potvrda ideje o značaju Srbije za Rimsko carstvo nalazi se posebno u broju rimskih careva rođenih na tlu Srbije i njihovim konstantnim (stručnim, stalno rastućim) prebrojavanjem, izjednačavajući pri tom ulogu i značaj careva koji su vladali više godina i onih koji su to bili nekoliko meseci, i kulminira izložbom Arheološkog instituta *Itinerarium Romanum Serbiae i Arheološki park Viminacium*, odnosno *Journey to the past – Itinerarium Romanum Serbiae – Viminacium*, koja od 2010. godine, „sa 18 bronzanih glava imperatora“, gostuje po svetu.¹¹ Narativ kontinuiteta i „naše“ kulture, demonstrira se i za praistorijske epohe – ruku pod ruku sa pseudo-naukom.¹² Konferencija *Znaci civilizacije* i istoimena izložba organizovana tim povodom (Novi Sad, 2004) otvorila je prostor za takozvanu alternativnu arheologiju i imala dalekosežne posledice (Palavestra 2017, 158–159). Suorganizator skupa bila je SANU. Pseudo-nauka je „odobrena“ od strane prve naučne institucije.

¹⁰ https://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=1087&yyyy=2013&mm=10&dd=03&nav_id=761134. Pristupljeno 2. 6. 2018.

¹¹ <http://viminacium.org.rs/izlozbe/>. Pristupljeno 15. 6. 2018.

¹² <https://www.archaeomythology.org/publications/signs-of-civilization-exhibition-catalogue/>. Pristupljeno 25. 6. 2018.

Za razliku od 1950-ih i 1960-ih, ovi primeri pokazuju da je krajem 20. veka istorijska distanca postala izuzetno važna, a stav da „nasleđe treba da se (sa)gleda izdaleka“ (Smith 2006, 34), čini da je gotovo potpuno logično da se ignoriše sve što nije duboko u prošlosti (Šola 2011, 85) i opravdava izbegavanje uključivanja u realnost. Omogućava navodnu neutralnost.

Slika koja se nudi je generalna, bezbedna i udaljena od današnjice, a za nove interpretacije prošlosti i otvorene narative nema mesta. Izložbe koje bi arheološka istraživanja dovele u vezu s temama i problemima modernog sveta i omogućile susret sa novim idejama i vrednostima se ne postavljaju. Ilustruje se kontinuitet, kako teoritorijalni – posebnost *našeg* prostora, tako naročito duhovni – poseban *duh* ovog područja (Babić 2014a, 254), *narod sa istorijom*. Kontinuitet i drevnost uspevaju da izniknu i kada je namera potpuno drugačija, kao kod izložbe Narodnog muzeja u Beogradu *Centralni Balkan između grčkog i keltskog sveta. Kale Krševica 2001–2011* (2012). Ona je imala je za cilj podizanje svesti o značaju nasleđa i skretanje pažnje na stanje lokaliteta, ali se fokus dizajnom izložbe preusmerio na isticanje veze sa klasičnim grčkim nasleđem (Palavestra 2012, 649–650; Cvjetićanin 2015a, 578). Istorija *drugih*, ako su uopšte predstavljeni, pokazuje se kao manje važna. Muzejima je, pored artificijelne i mehaničke linije napretka, te *lepote* (Cvjetićanin 2015a, 566–570), važno još samo predstavljanje naučnih rezultata kroz hronološki uređene serije predmeta.¹³ Nova postavka Zavičajnog muzeja Bele Palanke, otvorena 2013. godine, koju je realizovao Republički zavod za zaštitu spomenika kulture uz (manje vidljivu) saradnju muzeja, jasna je ilustracija neprihvatanja promena u muzeologiji i daljeg izlaganja tipologija. Ovakvim pristupom, muzeji doprinose veoma ograničenoj ulozi koju imaju na ukupnoj arheološkoj sceni,¹⁴ kao i posebno marginalizovanoj ulozi u zajednici. Istovremeno, otvaraju prostor za „sumnjive“ narative, neprecizna znanja pomešana sa idealističkim shvatanjima prošlosti i afirmaciju pseudonauke (Vuković i Vujović 2014, 609–624).

Takođe, muzeji tvrde da su im posetioci u fokusu i da su pristupačni svima. Ipak, retko prihvataju da postoji publika različitih identiteta¹⁵ i uglavnom kreiraju postavke i izložbe za idealnog posetioca, obrazovanog i dobrostojećeg (Marstin 2013a, 47–48). Muzeji su ostali elitističke ustanove.¹⁶ Uz to, muzeji

¹³ http://www.heritage.gov.rs/latinica/radovi_i_aktivnosti_stalna_postavka_zavicajnog_muzeja_u_beloj_palanci.php. Pristupljeno 25. 6. 2018.

¹⁴ Slično kao i etnografske izložbe (Gavrilović 2007, 12).

¹⁵ Tako je bilo i ranije: u dokumentu koji govori o izložbi o Stobima 1932. godine (ANM, akt br. 943/1932), o kojoj će kasnije biti reči, a za koju je vladao veliki interes javnosti, navodi se i da je muzeju naročito „palo u oči da je ona najvećim delom bila posećena od nižih slojeva našeg društva“ (Cvjetićanin 2014, 588). Očigledno, očekivao se drugi tip posetilaca.

¹⁶ Iako se čini da se elitizam demonstrativno napušta u *Noći muzeja*, manifestaciji koja privlači veliki broj novih posetilaca, pojedini muzeji, potcenjujući ovu publiku,

– i arheološke postavke – podržavaju tradicionalnu percepciju muzeja kao hrama znanja i hrama umetnosti. Od publike se očekuje da se „pokloni“ autoritetu ustanove, jer muzej ne samo da poseduje *blago* i *znanje*, već i *prave*, konkretne, *istinite* dokaze. Posetioci se uče o tome kako treba da posmatraju i ocenjuju artefakte već samim ulaskom u postavku (Luke 2002, 3), pravolinijskim kretanjem kojim se prati linija napretka, na kojoj se susreću sa istaknutim komodifikovanim ikoničnim predmetima naglašenim scenskim osvetljenjem. Dodatno, uvrežen način klasifikacije i predstavljanja predmeta – neki se posmatraju kao umetnost, a drugi kao artefakti (Vogel 1991, 191–204) – u kojem estetsko ima prevagu nad znanjem o ljudima iz prošlosti, doprinosi uticaju na posetioca. Ništa se ne prepušta slučaju (Lindauer 2013, 258) – poseta izložbama kretanje je po dobro poznatoj mapi već postojećih znanja, u kojem se posetioci potčinjavaju autoritetu muzeja i dominantnoj sili – kustosu.

Stoga veoma retko ima kritičkog odnosa, kako javnosti tako i struke, prema arheološkim izložbama – kako se kritički odnositi prema lepoti i raritetima? Iako bi ideje, stavovi i vrednosti koje se predstavljaju na izložbama trebalo javno da se preispituju, i kustosi i matična disciplina retko ih se dotiču (iz nezainteresovanosti ili lojalnosti, ili zbog nepoznavanja kako nove muzeologije tako i interpretativne arheologije). S druge strane, posetioci nisu obučeni da identifikuju i osporavaju kustoske izbore; ne neguje se kritički posetilac (Lindauer 2013, 249–275).

Arheološke izložbe kojima se demonstrira nacija sa istorijom ili drevna dugovečna (nacionalna) kultura, nisu osobenost samo srpskih muzeja. Posebno se nacionalni muzeji, kako u „starim“ nacionalnim državama tako i u „novim“, prepoznaju kao instrumenti pregovaranja identiteta (Eilertsen and Amundsen 2012, 6). U većini balkanskih država takođe postoji neograničeno poverenje u moć istorije i arheologije, te stara svedočanstva i arheološki predmeti prošlih kultura postaju i nesumnjiva naučna potvrda državne egzistencije. U Makedoniji novi arheološki muzej jedan je od snažnih izraza već veoma radikalne ekspresije novog diskursa nasleđa, gde se veštački konstruisana poveznost sa Makedonijom Filipa i Aleksandra smatra dokazom starosti i civilizovanosti nacije. Ali se i u muzejima, recimo, Bugarske ili Mađarske, prikazuje etnicitet (i religija) kao postojana nacionalna odlika, o kojoj se ne pregovara u budućnosti (Aronsson and Knell 2012, 50).

Naravno, kako su muzeji i izložbe od svog osnivanja politički konstrukt, vreme druge polovine 20. i početak 21. veka nije jedino u kojem se *objektivna* arheologija koristila kao element prestiža. Prva arheološka tematska izložba Narodnog muzeja, postavljena u paviljonu „Cvjeta Zuzorić“ 1932. godine, koja je

priređuju „zabavne“ izložbe, na granici dobrog ukusa: jedan od mogućih primera je izložba *A šta je ispod?* koju je 2006. godine Etnografski muzej u Beogradu pripremio specijalno za tu noć, predstavljajući donji veš.

predstavljala rezultate devetogodišnjih istraživanja u Stobima (Cvjetičanin 2014, 587–588), ne samo da je pokazala njihovu veliku naučnu vrednost, već je „visoka kultura... druge Pompeje“ jednovremeno iskorišćena i da potvrdi nacionalni prostor i istakne njegovu vrednost i značaj. Takođe, dodatnu senzaciju već „senzacionalnim otkrićima“ činili su i „neobično dragoceni objekti iz jednog groba kod Trebeništa“ (ANM, 1932). Po prvi put je, takođe, isproban recept koji i dalje donosi rezultate: univerzalno divljenje antičkoj kulturi začinjeno zlatnim nalazima upakovano u senzacionalno otkriće.¹⁷

Dakle, arheološke postavke samo su prividno neutralne. U svome najjavnijem forumu, muzeji nude slike nacije bliske romantičarskom konceptu iz 19. veka, iz vremena stvaranja modernih država (Gavrilović 2011, 54). Ove patrijarhalne slike, u kojima se prisvajaju kao naše i praistorijske kulture, pokazuju da se na temeljima arhajske, rimske i srednjovekovne države Nemanjića¹⁸ nastavilo sa gradnjom srpske kulture i umetnosti, a koja se predstavlja i kao deo evropske civilizacije. Bilo da nude poželjne i podobne narative ili su narativi navodno apolitični, muzeji nastavljaju da *konstruišu*, tvrdeći da *predstavljaju*.

Arheološka istraživanja u muzejima: lično u identifikovanju nasleđa

Maska neutralnosti ne pokriva samo izložbe: svi segmenti arheološke delatnosti u muzejima – kao i sam muzej, kao i sama disciplina – u svome temelju imaju i politiku. Prividna objektivnost i neutralnost prepoznatljiva je i u domenu muzejskih arheoloških istraživanja, bilo da je reč o počecima institucionalizovanja discipline (Palavestra 2012, 2013) i velikim projektima u 20. veku (Bikić i Šarić 2017), bilo da je reč o arheološkom nasleđu koje mi ostavljamo za budućnost – današnjim politikama akvizicije, istraživačkim strategijama ili konzervaciji i revitalizaciji arheološkog nasleđa (Crnobrnja 2017). Pitanje je da li stručnjaci vezani za arheološko nasleđe u Srbiji, a posebno kustosi, prepoznaju

¹⁷ U Srbiji, ovaj recept posebno primenjuju mediji. Otkriće zlatnih pločica sa natpisima 2016. godine u Viminacijumu, jedan od dnevnih listova, prati i ovakvim tvrdnjama: „Naučnici, od klasičnih filologa do arheologa, *zatečeni* su jedinstvenim nalazima, kakvi *još nisu viđeni* na teritoriji koju je pokrivaio antički Rim, *od Azije do Britanije*“ (<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:618438-Zlatne-i-srebrne-plocice-s-tajanstvenim-tekstom-otkrivene-u-Viminacijumu-Poruke-bogovima-neznanim-jezikom>). Pristupljeno 25. 6. 2018).

¹⁸ Naravno, iz muzeja ove se slike „prelivaju“ i u spomeničku sferu: paradigma je budući spomenik Stefanu Nemanji, odnosno kompletno urbanističko rešenje Savskog trga u Beogradu. (<https://www.blic.rs/vesti/beograd/nova-atrakcija-beograda-evo-kako-ce-izgledati-spomenik-stefanu-nemanji-ali-i-ceo/y0g4fh6>). Pristupljeno 6. 7. 2018).

posledice koje njihove aktivnosti imaju na društvo, da li su svesni svoje uloge i moći koju imaju, razumeju li koliko individualne sklonosti profesionalaca definišu arheološku praksu i javni diskurs. Odlučuju li se da namerno ignorišu nove tendencije u muzeologiji i nove arheološke teorije koje bi morale da budu integralni deo i arheološke prakse u muzejima ili su zbilja nesvesni implikacija svog rada, obučeni u ključu koji smatra da je istina i objektivnost imanentna njihovom pristupu.

„Bez obzira na tip muzeja i sadržaj fonda, odluke donete o tome šta se prikuplja, šta se čuva, šta se istražuje, šta se predstavlja i kako se tumači, kao i šta se *ne* prikuplja, *ne* čuva, *ne* istražuje, *ne* predstavlja ... rezultat su našeg individualnog uslovljavanja” (Luke 2002, xxii). Ukoliko individualnom – znanje i disciplinarna stanoviša, stavovi, predubedenja, ali i lični ukus i interesovanja – pridodamo stručni ili institucionalni autoritet, pokazuje se da lično na javni diskurs ima veliki uticaj: od osnivanja pojedinih zbirki i muzeja (Palavestra i Mihailović 2018) do definisanja naučnih i kulturnih strategija.¹⁹

Arheološka istraživanja u Srbiji, započeta u drugoj polovini 19. veka, kao i prikupljanje starina institucionalizovano osnivanjem Narodnog muzeja, na početku su bili jednako usmereni na sve periode prošlosti (Đorđević, Cvjetićanin i Radić 2005, 15–16), u nameri da se predstave različiti dokazi naroda sa istorijom. Istraživali su se praistorijski lokaliteti, pojedini rimski, a organizovale su se i „starinarske ekskurzije“ usmerene pre svega na srednjovekovne spomenike (Cvjetićanin 2014, 585). U prvim decenijama 20. veka fokus se prebacuje na klasične starine: lično – u ovom slučaju nemačko obrazovanje Miloja Vasića i vrednosti koje za njega nosi klasična civilizacija (Babić 2008, 129–132) – utiču na istraživačku politiku muzeja i izbor lokaliteta čijim nalazima se razvijaju zbirke muzeja. Ovo je već trenutak u kojem se arheološki nalazi ne samo pronalaze, već se *identifikuju* (Smith 2006). Identifikuju se lokaliteti i predmeti koji ne samo da su važni za razumevanje prošlosti, već su i predstavnici priča o nasleđu koje muzejski profesionalci – ali i ne samo oni – žele da kreiraju. Do sredine 20. veka, arheološka delatnost gotovo da se jedino sprovodi u okviru Narodnog muzeja, određena i specifičnim interesovanjima uposlenika (Cvjetićanin 2014, 587). Sa osnivanjem drugih muzeja, a posebno Arheološkog in-

¹⁹ *Nacrt strategije za razvoj kulture*, iz 2017, u kojem se u podpoglavlju 1.5 Definisanje prioriternih nacionalnih projekata (strane 84–85), navode i važni arheološki lokaliteti koji će biti u fokusu u narednih deset godina: Caričin grad, Medijana, Vinča, Sirmijum, Drenovac i nalazišta duž rimskog limesa. Izbor, koji uključuje dva praistorijska lokaliteta, a ostali su rimski, i u kojem nema srednjovekovnih arheoloških lokaliteta, očigledno nije zasnovan samo na arheološkoj, odnosno kulturnoj i naučnoj vrednosti nalazišta – veoma je ličan (<http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/nacrt-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017--do-2027--nacrt-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017--do-2027-.pdf>). Pristupljeno 25. 6. 2018).

stituta (Bikić i Šarić 2017), broj arheoloških istraživanja ubrzano raste. Iako osnovan i sa zadatkom da koordinira arheološki rad u Srbiji (Bikić i Šarić 2017, 12), sam direktor instituta deset godina kasnije primećuje da su „rezultati pregalštva“ celog kolektiva i saradnika uklopljeni u „opšte, zajedničke, iako još uvek međusobno nedovoljno povezane napore arheoloških kadrova... u Srbiji“ (Bošković 1959, 1).

Lično određuje i profil muzeja. Na razvoj i aktivnosti kompleksnih regionalnih i gradskih muzeja, kako je davno konstatovano, uticale su i „individualne sklonosti stručnjaka koji, prema svom ličnom interesovanju koncentrišu pažnju na predmete i probleme jedne određene nauke ili umetnosti, tako da nije retko da neki od *regionalnih muzeja imaju u stvari karakter arheoloških ustanova*, dok kod drugih preteže etnologija, a treći se usmeravaju na formiranje umetničke galerije“ (Han 1962, 10).

Primera da lično, odnosno individualne sklonosti, i dalje utiču kako na strategije istraživanja i politike akvizicija, kao i na programske orijentacije muzeja i baštinske atrakcije ili kulturne događaje povezane sa arheologijom²⁰ ima i danas. Novo polje u kojem se individualne sklonosti takođe ogledaju je i konzervacija, odnosno očuvanje arheološkog nasleđa za budućnost. Na osnovu važeće konzervatorske etike, „arheološko nasleđe čine vredni i originalni lokaliteti kojima preči destrukcija ili zanemarivanje u današnjici, te stoga moraju biti sačuvani da bi u budućnosti mogli da se proučavaju ili da se u njima uživa“ (Holtorf and Högberg 2013, 741). Pod ovom krinkom *sačuvati prošlost za budućnost*, odnosno da prošlost mora biti sačuvana kao istorijsko svedočanstvo i predata budućim generacijama u najboljem mogućem stanju, arheolozi i konzervatori zajedno – smatrajući da će društvene vrednosti u budućnosti biti kao današnje – konstantno deluju u sferi pretpostavki i predrasuda (Holtorf and Högberg 2013, 740–741).

Ako bismo i mogli da smatramo da su pioniri arheologije u Srbiji, prvi čuvari i kustosi Narodnog muzeja ili prve generacije arheologa školovanih na Beogradskom univerzitetu, delovali u određenom društvenom kontekstu možda nesvesni koliko ih on određuje i nesvesni svojih pozicija, za sadašnju generaciju arheologa ovo nikako nije slučaj. Znamo da nismo objektivni i znamo da imamo uticaj na svoje okruženje: postprocesna arheologija smatra da su objektivne

²⁰ Obeležavanje godišnjice donošenja Milanskog edikta, pratile su različite manifestacije i događaji. U isto vreme kada je u novom galerijskom prostoru u Viminacijumu otvorena izložba *Konstantin Veliki i Milanski edikt. 313*, u novopodignutom amfiteatru, po uzoru na rimski, izvedena i opera *Aida*. Natpisi u novinama su bili „Aida i Konstantin u Viminacijumu“ (<http://www.politika.rs/sr/clanak/258214/Aida-i-Konstantin-u-Viminacijumu>; <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:434365-Izlozba-i-opera-Aida-u-Viminacijumu>). Pristupljeno 6. 7. 2018). Pitanja koja se odnose na izbor mesta, veze *Aide* i Milanskog edikta, odnosno tolerancije, nisu postavljena.

činjenice kulturno relativne i zavise i od konteksta u kojem nastaju, odnosno od konteksta istraživača (Shanks, Tilley 1992, 93–94). Takođe, iako samo definisanje, odnosno konstituisanje vrednosti arheološkog nasleđa nije isključivo pravo arheologa (Smith 2006), naš autorizovani diskurs nasleđa ima prevagu u javnom prostoru. Biramo li da delujemo u skladu sa ovim znanjima?

Etički pristup stručnjaka: od Lepenskog vira do peglane kobasice

„U muzeju ne postoji mesto koje nema etičkih implikacija” (Besterman 2014, 629). Profesionalni etički kodeks Međunarodnog saveta muzeja (ICOM) artikuliše aktivnosti koje ne kompromituju profesionalne muzejske standarde, promovišući očuvanje nasleđa, društvenu odgovornost, toleranciju i poštovanje (Etički kodeks za muzeje 2007). Muzeji imaju etičku odgovornost i obaveze prema javnosti. Govorimo li o javnom forumu muzeja, o izložbama, publika očekuje da su one *pouzdan*e i *poštene* (Din 2003, 280–281), bez obzira da li priređene u samom muzeju ili van njega. Poverenje u tačnost prezentovanih informacija zasniva se na mišljenju javnosti da je osnov izložbe rezultat napora uloženog u istraživanje i naučno utvrđenih i proverenih činjenica. Poštenje se odnosi na način prezentacije, odnosno na spremnost da se prizna da su ideje iznete na izložbi nečije uverenje i da mogu biti i netačne. Drugi, nama u ovom trenutku važniji, aspekt *poštene* prezentacije vezan je za kontekst u koji se postavljaju eksponati. Rekontekstualizacija je „delikatni i moćni manipulator vrednostima i mišljenjima javnosti“ (Din 2003, 283).

„U istočnom holu jednog od simbola jugoslovenske arhitekture postavljeni su artefakti među kojima posebnu pažnju privlači replika skulpture Adama iz Lepenskog Vira. U tom delu zgrade zvanice će biti u prilici da vide i 18 predmeta sa lokaliteta Pločnik, repliku portreta Carice Teodore, ali i set zlatnog nakita iz Jagodin Male...postavljena [je] i izložba ‘17 rimskih imperatora rođenih na tlu Srbije’...glave rimskih imperatora u bronzi – Trajan Decije, Klaudije Gotski, Kvintil... U ovom specifičnom istorijskom vremeplovu gosti će videti i Konstantina I Velikog, koji je ostao zapamćen kao najveći imperator poznog Rimskog carstva.“²¹

²¹ https://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=1087&yyyy=2017&mm=06&dd=22&nav_id=1275009. Pristupljeno 25. 6. 2018. Napominjemo da je broj od 17 careva greška novinara – bilo je postavljeno svih 18. Zanimljiv je i način izlaganja: iako je reč o predmetima koji nisu kulturna dobra, glave su ograđene posebnim graničnicima, nepristupačne i udaljene, izjednačene načinom predstavljanja sa remek-delima. Graničnici su ih postavili na pijedestal izuzetne vrednosti i uključili u (autorizovan diskurs) nasleđe.

Poseban izložbeni kompleks, u kojem su, pored arheološkog nasleđa, bila predstavljena raznorodna kulturna i druga dobra iz svih krajeva Srbije, od plašta kneza Lazara do građanskog salona s početka 19. veka, od fotografija Topličkog ustanka do radio aparata „Kosmaj 49“, uz izvođače koji su oživeli bitne protagoniste srpskog napretka, organizovan je u junu 2017. godine, povodom svečanog prijema predsednika Srbije Aleksandra Vučića, u Palati Srbija. Bila je namenjena kako zvanicama prijema, državicima, diplomatama i bitnim akterima javnog života, tako i – prvenstveno – „narodu“, pomoću direktnog TV prenosa, te kasnijim otvaranjem prostora vikendima za javnost.

Izložba je naizgled samo pokazala bogato nasleđe Srbije, dinamičnu istoriju i njene heroje, kao i današnje preduzetništvo. Ova otvorena poruka o vrednostima, imala je i (ne baš tako) suptilnu i skrivenu drugu stranu: poruku o kontinuiranoj liniji napretka koja kulminira u današnjici i neminovnost veze između nekadašnjih i sadašnjeg heroja. Otkrića i dostignuća postala su podrška vođenju države. Ova promišljena i konstruisana verzija stvarnosti, „stvaranje poretka i istine“ (Rajdel 2014, 210), po svome duhu najsličnija je svetskim izložbama i sajmovima, posebno do II svetkog rata.²² Jednako kao i ovi „bučniji i kratkotrajniji pandani muzeja“ (Rajdel 2014, 203), tako je i *tematski park Srbija* bio retorika moći. Ništa nije bilo neutralno. I sve je govorilo javnosti šta treba da misli (Vogel 1991, 27), kako da iz ponuđenih fragmenata koje vidi stvara značenje. Ukoliko možda neko i nije razumeo, tu su bili i „egzotični“ izvođači da izrecituju glavne poruke.

Vratićemo se na arheologiju. Rekontekstualizacija koja je povezala Lepenski vir, Pločnik, rimske careve i sadanašnjicu, a u njoj i peglanu kobasicu, za mnoge je bila „prilika koja se ne propušta“.²³ Iako je jedna od temeljnih postavki Etičkog kodeksa (2007) da su muzeji nezavisni od političkog uticaja, nezavisni bez obzira na izvore finansiranja, državne ili privatne (Fleming 2017), ovo je očigledan primer fiktivne nezavisnosti. I dok muzeji u svetu sve češće, kako smo videli, postavljaju pitanje ne o tome koliko muzeji mogu sebi da priušte uplitanje u političku ulogu (Edson 2003, 175), već koliko mogu da *ne priušte*, kod nas je pravo pitanje „do koje mere se mogu tolerisati...promovisanja određene politike ili ideologije“ (Gavrilović 2009, 31). Kao i zašto se o progresivnim i konzervativnim rezultatima arheološke prakse retko promišlja?

²² Svetske izložbe i sajmovi, pokrenuti sredinom 19. veka, pokazivali su veze između naučnih i tehnoloških pronalazaka i nacionalnog napretka i bili su sredstvo da se obezbedi poverenje javnosti i njena vera u napredak. Izlaganje i umetničkih dostignuća, kao i egzotičnih (nebelaćkih) naroda obezbeđuje i osećaj superiornosti. Bili su pokretači konzumerizma, ali i vežba iz nacionalizma (Rajdel 2014, 201–202).

²³ O odnosu prema nasleđu i upotrebi nasleđa – i onog koje se nalazi u muzejima – u poslednjoj deceniji se intenzivno kritički promišlja. Vidi i <http://www.criticalheritagestudies.org> (pristupljeno 6. 8. 2018).

Umesto da stručnjaci budu prvi koji preispituju standardne arheološke narrative, tradicionalne prikaze utemeljene na kulturno-istorijskoj arheologiji, kao i upotrebu arheologije u dnevno-političke svrhe (Babić 2014b), te da razvijamo baštinsku pismenost (Babić 2009), mi se prilagođavamo – nenamerno ili namerno – pravu pojedinih interesnih grupa na višestruka tumačenja nasleđa. Ovo pravo ne znači istovremeno i legitimnost različitih čitanja arheološkog nasleđa, često potpuno drugačijih od naučnih podataka. Ali, prilagođavanje je lakše. Previše preispitivanja može da izazove sumnju kako u samoj disciplini, tako i u upravljačkim strukturama, posebno ako je ono unutar institucija koje se prepoznaju kao važne u građenju nacionalnog identiteta ili društvene kohezije (Edwards 2009, 73), kakve su muzeji, a posebno obrazovanje.²⁴

Ukoliko ne vodimo diskusije o teorijskim i etičkim aspektima arheološke prakse, počevši od načina na koji se stvara i prenosi arheološko znanje (Babić 2018), preko novih muzeoloških koncepata i prisupačnih, relevantnih i čitljivih izložbi, do arheološkog nasleđa u budućnosti i novih politika i praksi koje ono traži (Holtorf and Högberg 2013), disciplina „nije ništa više od bega iz našeg sopstvenog vremena i prostora“ (Shanks and Tilley 1987, 208). Čvrsto „držanje“ za kulturno-istorijski pristup, senzacionalizam i tabloidizam u muzejima i baštinskim atrakcijama, samopohvalne procene kvaliteta posla koji akterima nije osnovni,²⁵ narativi kreirani kao podrška upitnim nacionalnim mitovima ili oni koje kreiramo zbog sredstava, omogućavaju platformu za svakojake alternativne, fantastične i kultne arheologije. Današnji muzej mora da bude „svestan“, prisutan i savestan (Janes 2010, 2015).

Ponoviću, ništa u muzeju nije neutralno, ništa u muzeju nije slučajno. Sve izložbe su događaji i prostori koji imaju svoje zakonomerne efekte i etičke agende. Nije da samo *organizujemo* izložbu, već smo njeni *kustosi*; nije da samo istražujemo ili štitimo, već *stvaramo* nasleđe, odnosno bavimo se subjektivnim

²⁴ Komentari na pomenuti Nacrt Strategije razvoja kulture, delimično objavljeni u nedeljniku Vreme (Ćirić 2017), čiji su potpisnici mahom iz akademskog i muzejskog arheološkog kolektiva (i autorka), kod nadležnog ministarstva i ministra izazvali su – ravnodušnost i nezainteresovanost. Takva je slična i reakcija na zamerke grupe arheologa na revitalizaciju lokaliteta Žitni trg, u Sremskoj Mitrovici: to je samo njihovo (stručno) mišljenje (<http://rs.n1info.com/a402196/Vesti/Kultura/Arheolozi-nezadovoljni-rekonstrukcijom-Zitnog-trga-u-Sremskoj-Mitrovici.html>). Pristupljeno 7. 7. 2018).

²⁵ Izložba *Itinerarium Romanum Serbiae*, kako procenjuje sam Arheološki institut, naučna ustanova, „predstavlja jedan od najboljih primera promocije kulturnog nasleđa Srbije u svetu...Poslednjih pet godina širom sveta pronosi znanja do kojih su došli naučnici u Srbiji. Promovišući ovaj nesumnjivi brend Srbije, na posredan način, predstavljamo i sva mesta u kojima su rođeni rimski imperatori, tako što smo ih povezali u „naučni proizvod“ – atraktivan projekat u okviru kulturnog i arheološkog turizma.“ (<http://viminacium.org.rs/izlozbe/izlozbe-u-inostranstvu/>). Pristupljeno 15. 6. 2018).

političkim pregovaranjem identiteta. Na specifičan i jedinstven način muzej zauzima mesto u sadašnjem, prošlom i budućem vremenu. Današnja aktivnost u nasleđu je budućnost. Stoga, neutralnost ne bi trebalo da je standard za muzeje. Krinka neutralnosti ne znači, kako misle mnogi muzejski stručnjaci, „da neutralni muzeji sebe ne cenzurišu, ne biraju strane, već samo govore *istinu*, kojoj *dozvoljavaju da se sama brani*“.²⁶ Muzeji ne treba samo da pokazuju ono što postoji, a da to ne preispituju. Disciplinarni integritet – akademski, istraživački, stručni – ne skriva se iza neutralnosti. Čutanje je glasan stav.

Arhivska grada

ANM – Arhiv Narodnog muzeja u Beogradu

Literatura

- Aronsson, Peter. 2012. “National Museums; Negotiating the Past for a Desired Future”. In *Museums in an Age of Migrations. Questions, Challenges, Perspectives*, eds. Luca Basso Peressut and Clelia Pozzi, 67–76. Milano: Politecnico di Milano, Dipartimento di Progettazione dell’Architettura, Mela books 01.
- Aronsson, Peter and Gabriella Elgenius (eds). 2011. *Building National Museums in Europe 1750–2010. Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28–30 April 2011*. Linköping: Linköping University Electronic Press, EuNaMus Report No 1. Dostupno na: http://www.ep.liu.se/ecp_home/index.en.aspx?issue=064.
- Aronsson, Peter and Simon Knell (coordinators/editors). 2012. *National Museums. Making Histories in a Diverse Europe*. Linköping: Linköping University University Electronic Press. EuNaMus Report no 7.
- Babić, Darko. 2009. “Museology and Heritage Literacy, from theory to practice and back to theory (case study form Croatia)”. In *Muzeologije na začetku 3. Tisíciletí. Sborník z mezinárodního semináře Teorie a praxe 2008 = Museology at the Beginning of the 3rd Millennium*, ed. Jan Dolák, 208–221. Brno: Technické museum.
- Babić, Staša. 2008. *Grci i drugi. Antička percepcija i percepcija antike*. Beograd: Clio.
- – –. 2014a. “Afterword. When Empires Collapse”. In *The Edges of the Roman World*, edited by Marko A. Janković, Vladimir D. Mihajlović and Staša Babić, 252–256. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- – –. 2014b. Zanat arheologa i dijalog s javnošću. *Etnoantropološki problemi* 9(3): 563–573.
- – –. 2018. *Metaarheologija*. Beograd: Clio (u pripremi).

²⁶ Ovo zalaganje za neutralnost, kako je već rečeno, nije osobina samo univerzalnih muzeja. Ovo je, na primer, stav muzeja u Brenhamu, Teksas, SAD (<http://www.brenhamheritagemuseum.org/museums-never-neutral/>, pristupljeno 25. 6. 2018).

- Basso Peressut, Luca and Clelia Pozzi (eds). 2012. *Museums in an Age of Migrations. Questions, Challenges, Perspectives*, Milano: Politecnico di Milano, Dipartimento di Progettazione dell'Architettura, Mela books 01.
- Bikić, Vesna i Josip Šarić (ur.) 2017. *Mnemosynon firmitatis. Sedamdeset godina Arheološkog instituta*. Beograd: Arheološki institut.
- Bošković, Đurđe. 1959. Naša arheologija – danas. Povodom desetogodišnjice rada Arheološkog instituta SAN. *Starinar* n.s. IX-X/1958–59: 1–5.
- Brkić, Aleksandar, 2013 *Cultural policy frameworks (Re)constructing national and supranational identities: The Balkans and the European Union*, Amsterdam: European Cultural Foundation and Riksbankens Jubileums Fond. Cultural Policy Research Award 2011. Dostupno na: <http://www.culturalfoundation.eu/library/cpra-2011>.
- Crnobrnja, Adam N. 2017. Arheološko nasleđe u Srbiji danas – briga države ili posao entuzijasta. *Moderna konzervacija* 5: 77–96.
- Cvjetićanin, Tatjana. 2014. Predmeti ili narativi. Arheološke postavke u Srbiji: utemeljenje muzejske arheologije. *Etnoantropološki problemi* 9(3): 575–596.
- – –. 2015a. Predmeti ili narativi. Arheološke postavke u Srbiji: doba artefakata. *Etnoantropološki problemi* 10(3): 557–593.
- – –. 2015b. Dunavski limes u Srbiji: uloga muzeja u interpretaciji i promociji Granica Rimskog carstva. *Zbornik Narodnog muzeja* XX/1: 363–383.
- Cvjetićanin, Tatjana and Aida Vežić. 2017. “Museum, Peace and Reconciliation: the Impact of the Balkan Museum Network”. In *Heritage and Peacebuilding*, ed. by Diana Walters, Daniel Laven and Peter Davies, 77–91. Woodbridge: The Boydell Press, Heritage matters series 21.
- Ćirić, Sonja. 2017. „Budućih deset godina”. *Vreme* 1385, 20. jul.
- Din, Dejvid K. 2003. „Etika i muzejske izložbe“. U *Muzeji i etika*, prir. Gari Edson, 280–287. Beograd: Clio.
- Đorđević, Biljana, Tatjana Cvjetićanin i Vesna Radić. 2005. Arheološka delatnost Narodnog muzeja. *Zbornik Narodnog muzeja* (Beograd) 18/1: 11–28.
- Đukić-Dojčinović, Vesna. 2003. *Tranzicione kulturne politike: konfuzije i dileme*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Džonson, Metju. 2008. *Arheološka teorija*. Beograd: Clio.
- Edson, Gari (prir.) 2003. *Muzeji i etika*. Beograd: Clio.
- Edwards, Geoffrey. 2009. “Academics and the intercultural dialogue in the Balkans”. In *Intercultural Dialogue for greater Europe: The European Union and the Balkans. Visions of Leading Policy Makers and Academics / Le dialogue interculturel pour la grande Europe: L'Union européenne et les Balkans. La vision des leaders politiques et académiques*, 73–76. Luxembourg: European Commission, Directorate General for Education and Culture – Jean Monnet Programme / Commission européenne, Direction générale de l'éducation et de la culture – Programme Jean Monnet, Office for Official Publications of the European Communities.
- Eilertsen, Lill and Arne Bugge Amundsen (eds.) 2012. *Museum Policies in Europe 1990–2010: Negotiating Professional and Political Utopia*, Linköping: Linköping University Electronic Press, EuNaMus Report No. 3.

- Etički kodeks za muzeje. 2007. *Etički kodeks za muzeje. Prevod na srpski jezik*. Sarajevo i Beograd: International Council of Museums: (Dostupan na http://icom-museum.com/fileadmin/user_upload/pdf/Codes/serbia.pdf)
- Fleming, David. 2012. "The Political Museum". Rad predstavljen na konferenciji ICOM komiteta za menadžment, *INTERCOM Conference – #museumchallenges*, Sidnej, Australija, 25–29. novembar.
- – –. 2013. "The Social Role of Museums". In *Museums and Intercultural Dialogue*, ed. Ineta Zelča Simansone, 57–69. Riga: Learning Museum Network, The Learning Museum Network Project Report Nr. 4.
- – –. 2017. "Challenges and Dilemmas in Storytelling". Rad predstavljen na konferenciji Međunarodne federacije muzeja ljudskih prava (Federation of International Human Rights Museums), *FIHRM 2017: Museums, Democracy and Human Rights – Challenges and dilemmas in storytelling*, Rozario, Argentina, 28–30. novembar. Dostupno na: <https://www.fihrm.org/wp-content/uploads/2018/01/David-Fleming-FIHRM-2017-Keynote.pdf> (Pristupljeno 25. 5. 2018).
- Gavrilović, Ljiljana 2006. Muzeologija u vakumu. *Etnoantropološki problemi* 1(1): 45–58.
- – –. 2007. *Kultura u izlogu: ka novoj muzeologiji*. Beograd: Etnografski institut SANU, Posebna izdanja knj. 60.
- – –. 2009. *O politikama, identitetima i druge muzejske priče*. Beograd: Etnografski institut SANU, Posebna izdanja knj. 65.
- – –. 2011. *Muzeji i granice moći*. Beograd: Biblioteka XX vek – Knjizara Krug.
- Gejbl, Erik. 2013. „Kako proučavamo istorijske muzeje ili kulturna istraživanja u Monticelu“. U *Nova muzejska teorija i praksa. Uvođenje*, priredila Dženet Marstin, 141–163. Beograd: Clio – Narodni muzej.
- Gerštenblit, Pati. 2013. „Muzejska praksa: pravna pitanja“. U *Nova muzejska teorija i praksa. Uvođenje*, priredila Dženet Marstin, 644–665. Beograd: Clio – Narodni muzej.
- Han, Verena. 1962. Regionalni i lokalni muzeji kompleksnog tipa u Jugoslaviji. *Muzeji* 14: 7–14.
- Hegardt, Johan (ed.) 2012. *The Museum beyond the Nation*. Stockholm: National Historical Museum, Studies 21.
- Holtorf, Cornelius and Anders Högborg. 2013. "Heritage Futures and the Future of Heritage". In *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen*, ed. by Sophie Bergerbrant and Serena Sabatini, 739–746. Oxford: Archaeopress. BAR International Series 2508.
- Janes, Robert R. 2009. *Museums in a Troubled World: Renewal, Irrelevance or Collapse?* London: Routledge.
- – –. 2010. The Mindful Museum. Introduction. *Curator. The Museum Journal* 53/3: 325–338. DOI 10.1111/j.2151-6952.2010.00032.x
- – –. 2015. The End of Neutrality: A Modest Manifesto. *Informal Learning Review* No. 135 (November/December): 3–8 (<https://coalitionofmuseumsforclimatejustice.files.wordpress.com/2017/08/the-end-of-neutrality-ilr-article-dec-2015.pdf>. Pristupljeno 25. 6. 2018).

- Kuzmanović, Zorica and Vladimir D. Mihajlović. 2015. Roman Emperors and Identity Construction in Modern Serbia. *Identities* 22/4: 416–432. DOI 10.1080/170289X.2014.969269
- Lindauer, Margaret 2013. „Kritički posetilac muzeja“. U *Nova muzejska teorija i praksa. Uvođenje*, priredila Dženet Marstin, 249–275. Beograd: Clio – Narodni muzej.
- Luke, Timothy W. 2002. *Museum Politics. Power Plays at the Exhibition*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Marstin Dženet priredila. 2013. *Nova muzejska teorija i praksa. Uvođenje*. Beograd: Clio – Narodni muzej.
- – –. 2013. *Uvod za Nova muzejska teorija i praksa. Uvođenje*, priredila Dženet Marstin, 11–55. Beograd: Clio i Narodni muzej.
- Mekdonald Šeron (prir.) 2014. *Vodič kroz muzejske studije*. Beograd: Clio – Narodni muzej.
- Mihajlović, Vladimir V. 2013. Preko Ilirije do Evrope. *Etnoantropološki problemi* 8(3): 805–823.
- Olsen, Bjornar. 2002. *Od predmeta do teksta. Teorijske perspektive arheoloških istraživanja*. Beograd: Geopoetika.
- Palavestra, Aleksandar 2011a. *Kulturni konteksti arheologije*. Beograd: Filozofski fakultet.
- – –. 2011b. U službi kontinuiteta. Etno-arheologija u Srbiji. *Etnoantropološki problemi* 6(3): 579–594.
- – –. 2012. Vasić pre Vinče (1900–1908). *Etnoantropološki problemi* 7(3): 649–679.
- – –. 2013. Čitanja Miloja M. Vasića u srpskoj arheologiji. *Etnoantropološki problemi* 8(3): 681–715.
- – –. 2017 All Shades of Gray: the Case of “Vinča Script”, *Apxauka* 5/2017: 143–165.
- Palavestra, Aleksandar i Tatjana Mihailović. 2018. „Vinča: Vasićeva stratigrafska izložbena zbirka ili Grbićev neolitska postavka“. U *Srpska arheologija između teorije i činjenica VI. Arheološko nasleđe. Knjiga apstrakta*, ur. Zorica Kuzmanović i Marko A. Janković, 66–70. Beograd: Dosije studio.
- Poulot, Dominique, José Mariá Lanzarote Guiral and Felicity Bodenstein (eds). 2012. *National Museums and the Negotiation of Difficult Pasts*. Linköping: Linköping University Electronic Press, EuNaMus Report No 8.
- Rajdel, Robert. 2014. „Svetski sajmovi i muzeji“. U *Vodič kroz muzejske studije*, priredila Šeron Mekdonald, 200–224. Beograd: Clio – Narodni muzej
- Sandell, Richard. 2007. *Museums, Prejudice and the Reframing of Difference*. London: Routledge.
- Sandell Richard and Eithne Nightingale (eds). 2012. *Museum, Equality and Social Justice*, London: Routledge.
- Shanks, Michael and Christopher Tilley. 1987. *Social Theory and Archaeology*. Cambridge: Polity Press.
- – –. 1992. *Re-Constructing Archaeology: Theory and Practice*. London: Routledge.
- Simansone, Ineta Zelča (ed.) 2013. *Museum and Intercultural Dialogue*, Riga: Mantoprint, The Learning Museum Network Project report No.4. Dostupno i na: <http://online.ibc.regione.emilia-romagna.it/I/libri/pdf/LEM4rd-report-museums-and-intercultural-dialogue.pdf>.
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of Heritage*. London: Routledge.

- Svanberg, Frederik. 2012. "The Nation Collected". In *The Museum beyond the Nation*, ed. by Johan Hegardt, 159–170. Stockholm: The National Historical Museum. Studies 21. 2012.
- Šola, Tomislav. 2011. *Prema totalnom muzeju*. Beograd: Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Vogel, Susan. 1991. "Always True to the Object, in Our Fashion". In *Exhibiting Cultures: The Poetics and Politics of Museum Display*, eds. Ivan Karp and Steven D. Lavine, 191–204. Washington: Smithsonian Institution Press.
- Vuković, Jasna, Miroslav Vujović. 2014. Od informacije do poruke: arheologija i mediji u Srbiji. *Etnoantropološki problemi* 9(3): 609–624. ^[1]_[SEP]
- Walters, Diana, Laven, Daniel and Davies, Peter (eds). 2017. *Heritage and Peacebuilding*. Woodbridge: The Boydell Press, Heritage matters series 21.

Tatjana Cvjetičanin
National Museum, Belgrade

Museum Archaeology in Serbia and the Myth of Museum Neutrality

The standpoint according to which museums present objective and unbiased facts dominates both the public and professional discourse. However, the widely accepted idea that museums can be trusted – because they are prestigious authorities, independent research institutions, morally and intellectually neutral, in constant quest for knowledge – is essentially wrong. From the inception of museums, over their many types, till today, not a single museum nor a museum professional, has been neutral. Museums are social constructs, and politics is a part of their base.

Nevertheless, the myth of museum neutrality perseveres, especially thanks to a large number of museums whose staff still proudly use their knowledge in order to collect and represent the museum material in an allegedly neutral and objective fashion, without interferences of reality and everyday life.

The hypocrisy is evident in Serbia too, particularly in the case of historical narratives, but also obvious in permanent displays and exhibitions of archaeological material, as well as in the domain of museum archaeological research. The paper investigates the examples of apparent neutrality, the national, regional and local museums authorizing the achievements and superiority of the nation, glorifying the mediaeval history or celebrating the link to the Roman Empire, the ones that are the prestigious demonstration of authority, but as well the examples of personal interests and values that have formed the public discourse. These considerations raise the issue of ethics in museums.

Keywords: neutrality of museums, political museum, museum displays, museum archaeology, ethics in museums, Serbia

Archéologie muséale en Serbie et mythe de la neutralité des musées

Le discours muséal, tant public que professionnel, est dominé par la position que les musées présentent les faits d'une manière objective et impartiale. Pourtant, l'idée que nous pouvons avoir confiance dans les musées parce qu'ils constituent des autorités prestigieuses, institutions de recherche indépendantes, neutres du point de vue moral et intellectuel, à la recherche constante des connaissances, est largement répandue, mais fautive. Depuis l'apparition du musée, à travers ses différents types, jusqu'à nos jours nul musée ou professionnel du musée n'a été neutre. Les musées sont des constructions sociales ayant aussi dans leur fondement de la politique.

Cependant, le mythe de la neutralité muséale subsiste et cela surtout grâce au grand nombre de musées dont les professionnels continuent à utiliser fièrement leurs savoirs à collecter et à présenter les artefacts muséaux d'une manière prétendument neutre et objective, sans implication ou inclusion dans le quotidien et dans la réalité.

Cette hypocrisie est évidente en Serbie aussi, transparente s'agissant des récits historiques, mais visible également dans les expositions permanentes et temporaires du matériel archéologique ainsi que dans le domaine de recherches archéologiques muséales. Le présent travail considère les exemples de neutralité prétendue, les musées nationaux, régionaux et citadins qui autorisent les exploits et la supériorité de la nation, glorifient l'histoire médiévale ou honorent les liens avec l'Empire romain, ceux qui sont la démonstration prestigieuse du pouvoir, mais aussi les exemples d'intérêts personnels et de valeurs ayant formé le discours public. Toutes ces considérations posent la question importante sur l'éthique muséale.

Mots-clés: neutralité muséale, musée politique, expositions muséales, archéologie muséale, éthique des musées, Serbie

Primljeno / Received: 8. 7. 2018.

Prihvaćeno / Accepted: 6. 8. 2018.